

54. *Amaranthaceae* JUSS. — laskavcovité*)

Lit.: THELLUNG A. (1914-1919): *Amaranthaceae*. In: ASCHERSON P. et GRAEBNER P., *Synopsis der mitteleuropäischen Flora* 5/1: 220-370 et 936-938. Leipzig. — STANDLEY C. (1917): *Amaranthaceae*. In: *North American Flora* 21/2: 95-169. New York. — SCHMID W. (1928): *Untersuchungen über den Bau der Wurzel und der Sprossachse der Amarantaceae*. Vierteljahrsschr. Naturforsch. Ges. Zürich 73: 217-297. — HEJNÝ S. (1948): *Amarantaceae*. In: DOSTÁL J. et al., *Květena ČSR* 2: 441-448. Praha. — PRISZTER S. (1953): *Magyarország Amaranthus-fajainak kritikai feldolgozása. (Amaranthus-vizsgálatok III.)* Ann. Sect. Horti-Viticult. Univ. Sci. Agricult. 2/2: 121-262. — AELLEN P. (1959): *Amaranthaceae*. In: HEGI G., *Illustrierte Flora von Mitteleuropa*, ed. 2, 3/2: 461-532. München. — EL HADIDI M. N. et EL HADIDY A. M. H. (1981): *Amaranthaceae*. In: EL HADIDI M. N. [red.], *Flora of Egypt* no 1: 13-92. Koenigstein.

Jednoleté nebo vytrvalé, jednodomé nebo dvoudomé byliny. Listy střídavé nebo vstřícné, celistvé, bez palistů. Květy jednotlivé v paždí listenů nebo častěji v dichasiálních svazečcích nebo klubíčkách, vytvářejících bohatá složená květenství, oboupohlavné, mnohomanželné nebo jednopohlavné, pravidelné, stejnoobalné. Okvětní lístky (1-)3-5, blanité, volné nebo srostlé, vzácněji chybějí; tyčinky nejčastěji 3-5, někdy srostlé bázemi nitěk, pylová zrna kulovitá, periporátní; gynecium synkarpní, srostlé ze 2-3 plodolistů, semeník svrchní, jednopouzdrý, placentace spodová, vajíčko nejčastěji jediné, terminální, přímé nebo příčné, dvouobalné. Plod tobolka otevírající se většinou obřízně víčkem nebo nažka. Semena čočkovitá, s hojným endospermem. Embryo při osemení podkovovitě nebo kruhovitě stočené. Charakteristické anomální druhotné tloušťnutí lodyhy podobně jako u čeledi *Chenopodiaceae*. Svazky cévní mají abnormálně velké buňky parenchymatických pochev. — Asi 65 rodů (1000 druhů) v celém světě s výjimkou chladných pásem. Patří sem řada synantropních druhů.

1a Nitky srostlé na bázi v trubku; plod s několika semeny . . . . . 1. *Celosia*
b Nitky až k bázi volné; plod jednosemenný . . . . . 2. *Amaranthus*

1. *Celosia* L. — nevadlec

Celosia LINNAEUS Sp. Pl. 205, 1753.

Jednoleté až vytrvalé byliny. Lodyhy přímé, jednoduché nebo větvené, lysé nebo pyřité. Listy střídavé, řapíkaté až přisedlé, čárkovité až obvejčité, celistvé, někdy laločnaté, celokrajné, na rubu s vyniklou žilnatinou. Květy jednotlivé nebo v klubíčkách, uspořádané v jednoduchých lichoklasech nebo nepravých latách, listénce 3. Okvětních lístků 5, podlouhlé, špičaté, suchomázdřité, různě zbarvené; tyčinek 5, na bázi srostlých nitkami v blanitou trubku a střídajících se s 5 zuby, prašníky v obrysu podlouhlé, dvoupouzdré; semeník na bázi s krátkým terčem, čnělka krátká nebo dlouhá, nitkovitá, blizny 2-3. Plod tobolka, zpravidla se otvírající obřízně víčkem, tupá nebo ve vytrvávající čnělku zúžená, nahoře někdy ztlustlá, vícesemenná. Semena čočkovitá, téměř hladká, černá, lesklá. Zárodek kruhovitě stočený, endosperm moučnatý. — Asi 50 druhů v teplejších částech světa, zejména v Africe. — Anemogam. Hemerochor.

1. *Celosia argentea* L. — nevadlec hřebenitý

Celosia argentea LINNAEUS Sp. Pl. 205, 1753. — Syn.: *Celosia cristata* L. Sp. Pl. 205, 1753. — *C. argentea* var. *cristata* (L.) O. KUNTZE Rev. Gen. 2: 541, 1891. — *C. argentea* f. *cristata* (L.) SCHINZ in ENGLER et PRANTL Natürl. Pfl.-Fam. ed. 2, 16c: 29, 1934.

Jednoleté byliny, většinou se slabším větvenitým kořenem a četnými postranními kořeny. Lodyhy 10-80 cm vys., přímé, jednoduché nebo větvené, lysé, rýhované. Listy řapíkaté, čárkovité až okrouhle vejčité, celokrajné, někdy poněkud zkadeřeně, 4-12 cm dl., špičaté nebo náhle zašpičatělé, na bázi zaokrouhlené a poněkud sbíhavé až klínovité, lysé, zelené až červenavé, horní obvykle menší a užší než dolní.

Lichoklasy stopkaté až téměř přisedlé, vejcovité až válcovité, u kulturních forem širší, ploché, někdy téměř vějířovité, tvořící „kohoutí hřeben“; listénce kopinaté nebo vejčité, zděli poloviny okvětních lístků nebo kratší, zašpičatělé, kýlnaté, suchomázdřité. Květy krátce stopkaté, oboupohlavné. Okvětních lístků 5, 6-9 mm dl., podlouhle kopinaté, špičaté, kýlnaté, tenké, suchomázdřité, leskle purpurově nachové, růžově bílé nebo žluté; tyčinek 5, poněkud převyšujících semeník; semeník vejcovitý, čnělka nitkovitá, lysá, zděli nebo delší okvětních lístků, blizny 2-3, velmi krátké. Plod vejcovitá nebo kulovitá tobolka, otvírající se obřízně víčkem, se 3-8 semeny. Semena čočkovitá, asi 1,0-

*) Zpracoval V. Jehlík.

1,5 mm v průměru, téměř hladká, černá, lesklá. VII-IX. Tf.

$2n = 36, 72$ (extra fines)

Ekologie a rozšíření v ČSR: Roztroušeně pěstován na záhonech a v zahradách a ojedinelé přechodně zplaňující na rumišťích a kompostech. V kultuře u nás déle než 100 let. Nalezen zplanělý pouze ve var. *crispata*: T: 4. Loun.-lab. střed. (Ústí nad Labem, 1903). —

2. *Amaranthus L.* — laskavec

Amaranthus LINNAEUS Sp. Pl. 989, 1753. — Syn.: *Euxolus* RAFIN. Fl. Tellur. 3: 42, 1837. — *Albersia* KUNTH Fl. Berol., ed. 2, 144, 1838.

Lit.: PRISZTER S. (1949): *Amaranthus*-vizsgálatok. I. *Amaranthus*-hibridek Magyarországon. Ind. Horti Bot. Univ. Budapest 7: 1-34. — KOWAL T. (1954): Cechy morfologiczne i anatomiczne nasion rodzaju *Amaranthus L.* oraz klucze do ich oznaczania. Monogr. Bot. 2: 162-193. — SAUER J. (1955): Revision of the dioecious amaranths. Madroño 13: 5-46. — PRISZTER S. (1958): Über die bisher bekannten Bastarde der Gattung *Amaranthus*. Bauhinia 1: 126-135. — KUTSCHERA L. (1960): Wurzelatlas mitteleuropäischer Ackerunkräuter und Kulturpflanzen. Frankfurt am Main. — BRENNAN J. P. M. (1961): *Amaranthus* in Britain. Watsonia 4: 261-280. — GRÜLL F. et PRISZTER S. (1967): Die Variabilität und Verbreitung einiger *Amaranthus*-Arten auf den Ablagerungsplätzen und Schutthalden der Stadt Brno. Preslia 39: 306-311. — SAUER J. D. (1967): The grain amaranths and their relatives: a revised taxonomic and geographic survey. Ann. Missouri Bot. Gard. 54: 103-137. — HANELT P. (1968): Bemerkungen zur Systematik und Anbaugeschichte einiger *Amaranthus*-Arten. Kulturpflanze 16: 127-149. — GRÜLL F. et PRISZTER S. (1969): *Amaranthus patulus* Bertoloni - eine neue Art der tschechoslowakischen Flora. Preslia 41: 245-247. — GRÜLL F. et PRISZTER S. (1973): *Amaranthus × soproniensis* Priszter et Kárpáti, eine interessante Hybride auch in der Tschechoslowakei. Preslia 45: 151-153. — HEJNÝ S. et JEHLÍK V. [red.] (1973): Karanténní plevele Československa. Stud. ČSAV 1973/8: 1-156. — FREY A. (1974): Rodzaj *Amaranthus L.* w Polsce. Fragm. Flor. Geobot. 20: 143-201.

Jednoleté byliny, většinou s hlavním kúlovým až větvenitým kořenem a četnými postranními kořeny nebo výjimečně vytrvalé byliny s tlustým větveným, poněkud dřevnatým hlavním kořenem a méně četnými postranními kořeny (*A. deflexus* L.), jednodomé nebo dvoudomé. Lodyhy přímé až poléhavé, jednoduché nebo větvené, lysé nebo kadeřavě chlupaté nebo papilózní. Listy střídavé, řapíkaté, ploché, na okraji někdy až kadeřavé, většinou kosníkovité, vzácněji čárkovité, kopinaté, podlouhlé, eliptické, kopisťovité nebo až obsrdčité, lysé nebo pýřité, na špičce často ± vykrojené, se středním nervem vybíhajícím většinou v krátký osinovitý až ostnitý hrot, na bázi klínovité, na rubu s vyniklou žilnatinou, zelené až červenavé. Květy jednopohlavné nebo mnoho-
manželné, buď všechny v úžlabních klubičkách, nebo horní staženy v prodloužený, bezlistý, jednoduchý až latnatě rozvětvený přímý nebo vzácněji převislý lichoklas, s úžlabními kratšími lichoklasy, se 2-5 listenci, malé, nevonné. Okvětní listy (1-)3-5 nebo vzácně chybějí, blanité, bělavě nebo červenavě zelené až červené, většinou volné, vzácně na bázi trubkovitě srostlé, čárkovité, úzce vejčité, eliptické nebo podlouhlé až kopisťovité, často na vrcholku ostnitě špičaté až osinovitě; tyčinek 0-5, epitepalní, nitky nitkovité nebo šídlovité, na bázi volné, prašníky v obrysu podlouhlé nebo čárkovitě podlouhlé, 4pouzdré; semeník vejcovitý, s jediným vajíčkem, čnělka krátká nebo chybí, blizny 2-4, na vnitřní straně vousaté chlupaté. Plod jednosemenná, suchomázdřitá tobolka, otvírající se obřízně víčkem, podélně nebo nepravidelně, nebo nažka. Semena čočkovitá, obvykle ostře hranatá, přímá, hladká, černá, vzácněji tmavě červenohnědá, růžová nebo bílá. Zárodek kruhovitý, endosperm moučnatý, dělohy čárkovité. — Asi 100 druhů převážně od tropů do mírných pásem celého světa. — Entomogam. Anemogam. Anemochor. Hemerochor. Epizoochor.

- 1a Paždí lodyžních listů se 2 silnými trny . . . . . 9. *A. spinosus*
- b Paždí lodyžních listů bez trnů 2
- 2a Rostliny jednodomé 3
- b Rostliny dvoudomé 18
- 3a Květenství koncová lata, její vrcholová část bezlistá a často klasovitá, v podobě lichoklasu: květy většinou s 5 okvětními listy, někdy však také jen se (2-)3 4
- b Květenství jen v úžlabích listů, složené z úžlabních vrcholičnatých hroznů, klubiček, lodyhy až k vrcholu olistěné; květy často se 3 okvětními listy, někdy však také se 4-5 14
- 4a Květenství již odspodu nicí, ocasovité, většinou purpurově zbarvené; okvětní listy samičích